

УДК 655.418.3 (477)

Л.В. Снісарчук

**З ВИДАВНИЧОГО КОНЦЕРНУ «УКРАЇНЬСЬКА
ПРЕСА»: САТИРИЧНО-ГУМОРИСТИЧНИЙ
ЧАСОПИС «КОМАР»**

1 січня 1933 р. галицькі читачі отримали видання сатирично-гумористичного напрямку під назвою «Комар», який «вилетів» з концерну Івана Тиктора «Українська Преса». Концерн зібрав під своїм дахом чимало українських журналістів і письменників, які видавали часописи «Новий Час» (1923–1939 рр.), «Народня Справа» (1928–1939 рр.), «Сокільські Вісти» (1928–1931 рр.), «Дзвіночок» (1931–1939 рр.) та ін. Очолив новостворене видання Лев Чубатий. Співредактором «Комара» став Едвард Козак – відомий на той час художник-карикатурист, талановитий поет-сатирик, фейлетоніст, знаний за псевдонімом ЕКО.

Упродовж перших двох (1933–1934) років концерн І. Тиктора видав 48 чисел «Комара». У цей час над його змістом, окрім Едварда Козака, працювали Іван Гірний (псевдонім Федь Триндик), Іван Керницький (псевдонім Гзимс, Ікер), який розпочав свою творчість як новеліст, а згодом під впливом Едварда Козака почав писати гуморески, що «поволі перетворилися у фейлетон – бо таке було запотребування у новій дійсності» [4, с. 139], віршовані сатири, куплети злободенної тематики, епіграми, а також Юра Шкрумеляк, який, крім «придбаних» ще в «Будяку»

(1921–1923 рр.) псевдонімів Ю. Смик, Ігорків, продовжував писати під псевдонімом Іван Сорокатий.

Чимало дописувачів «Комара» з галицької провінції надсилали свої життєві обсервації у сатирично-гумористичному трактуванні, безумовно, ховаючись за псевдонімами. Більшість авторів «Комара» так і залишиться в історії преси під вигаданими іменами, оскільки справжні прізвища не були відомими і самій редакції.

1935 р. у житті «Комара» відбулася неймовірна подія: «В час газетної гризні, в час розбиття партій» «Комар» об'єднався зі своїм конкурентом – часописом «Жорна» (1933–1934, відповідальний редактор О. Костик), який виходив паралельно з тикторівським виданням упродовж двох років. Зрозумівши «вагу єдності», «дотепер непримиримі вороги» (що стало зрозумілим при ознайомленні з текстами «Жорен», в яких перемеловали не тільки «Комара», а й увесь видавничий концерн «Українська Преса») зуміли подолати взаємоантагоністичність, об'єднавшись під шильдом тикторівського концерну. Відтоді «Комар» отримав змогу виходити щотижня.

Об'єднавшись із «Жорнами», «Комар» отримав значну «гуманітарну підтримку» – авторський колектив (однак не всі жорністи перейшли до нього: Роман Пашківський, Олександр Костик та інші, знані лише за псевдонімами особи), що лише покращило якість сатири тикторівського видання. З цього часу «Комар» став найяскравішим виданням сатирично-гумористичного напрямку у Галичині, яке від номера до номера стрімко набирало силу, демонструючи нові й нові підтвердження активної громадської позиції його авторів.

Видавниче об'єднання Івана Тиктора давало змогу співробітникам «Комара» вповні займатися обсервуванням і комічним відтворенням дійсності на сторінках видання на відміну від редакцій його попередників – часописів «Будяк» (1921–1923), «Жало» (1923), «Зиз» (1924–1933) та ін. «Українська Преса» І. Тиктора ... зорганізувала понад 500 кольпортерів і цілий ряд пропагандистів, які їздять по селах з відчитами, що рекламують їх видання. Не диво, що видання під оглядом накладу будуть з десятки тисяч і що вони найбільш поширені і тим самим найбільш читані», – змушений був констатувати потужну діяльність тикторівського підприємства журналіст, редактор католицьких видань Олександр Мох [3, с. 3]. «Комар» же, впевнений у своїх

силах – і творчих, і матеріальних, завойовував дедалі більше й більше передплатників. «Був це тижневик, який досягнув тираж 7000, на тодішні часи колосально високий», – стверджувала Ульяна Любович (У. Старосольська) [1, с. 11].

Безумовно, такому успіху часопис завдячував не лише чітко налагодженій праці тикторівських адміністративних працівників, а й вельми широкій тематиці змісту – українство, Галичина, міжпартійні взаємини, робота українських товариств, суспільно-політична діяльність українських «провідників нації» та лжепретендентів на цю роль, «патріотична гігієна», що не раз викликала значне «обурення в суспільстві». І Тиктору, Л. Чубатому, Е. Козаку постійно доводилося захищатись то на сторінках видання, то в судах, переконувати у своїй безневинності (що, зрештою, не завжди вдавалося) та роз'яснювати покритикованій публіці основні завдання, мету і програму сатиричних часописів. Необхідно зазначити, що комарівці не дозволяли собі жодним чином використовувати образливу лексику, бо вважали: бідна ця сатира, що не маючи іншого аргументу, «ластєся дурнями!» [2, с.2]. «Ми, працюючи на народній ниві, неодного з ВП Панів чи Пань мусіли покусати, але це було конечне для національного добра» [5, с.3], – пояснював, проте не виправдовувався, «Комар», продовжуючи тримати на прицілі тих, хто «виступає нібито в обороні національних інтересів, а де факто мають на увазі свій власний інтерес», хто «на губу є великі патріоти, але на ділі не дали ні сотика на народні цілі, хоч добре ситуовані», хто в «пресі і на зборах кричить «свій до свого», ігноруючи заклик на ділі. Однак учасників творення українського сатиричного дискурсу міжвоєнних років аж ніяк не можна запідозрити у мазохістському бажанні принизити, обмовити, висміяти польське на той час українство. Чітка сатирична окресленість характеризує публікації видання, в яких розглядаються напружені українсько-польські відносини, міжнародна ситуація, життя українців у СРСР.

Упродовж усіх років у «Комарі» було запроваджено чимало оригінальних рубрик, серед яких – «Біг пес через овес» (огляд галицької преси прискіпливим «комаровим» поглядом), «Перелицьовані пословиці», «Злобнощі» (короткі влучні вирази з приводу і без...), «З мандрівки «Комара», «Жалом по лепетах» (аналіз життя провінційного), «Точка над к», «Комарі на базарі» (прем'єра рубрики відбулася 1937 р. у ч. 37, де в статті «Зачинаємо» подавався перелік усього, що «приваблювало» комарівців у

суспільно-політичному, економічному, культурному житті галичан).

З жовтня 1937 р. редакція «Комара» на «злість ворогам» і на «радість приятелям» збільшила обсяг видання до 12 сторінок, однак не підняла оплати, оголосивши, що відтепер буде містити і «легкий літературний матеріал». З цього часу в часописі з'являються рецензії на театральні постановки, мистецькі виставки, книжкові видання, «спортові» й інші «фільми». 1939 р. домінантою висвітлюваних тем у часописі була головно міжнародна ситуація. Оскільки настали часи, що до «ніякої справи не можна підходити поважно», то треба, за переконанням редакції, читати лише сатиричну пресу, бо «неодна маленька карикатура в якомусь сатиричному журналі скаже вам більше, як довжезна запутана стаття в якомусь офіційальному часописі» [2, с.4]. З цією метою у часописі публікувалися «мандрівки з чужих журналів» сатири й гумору (написання назв за «Комарем»): «Маріянне» (Франція), «Травасо» (Італія), «Ошішани Єж» (Югославія), «Муха» (Варшава), перегляд матеріалів яких дозволяє стверджувати, що «Комар» дійсно щодо якості подачі «сатири» як літературної, так і «в малюнку» досяг завдяки своїй автурі значних висот, проклавши свій шлях українській сатири і гумору за умов, цілком несприятливих для часописів цього напрямку.

Вилетівши в «калабаньовий край», «Комар» таки зумів розтопити «леди» ставлення українства до такого типу видань. Попередник «Комара» сатирично-гумористичний часопис «Зиз» скаржився читачам на труднощі, «з якими приходиться боротися нашої дійсно незалежній (підкреслення наше.—Л. С.) пресі». Якщо критика «Зиза» упродовж десяти років сприймалася доволі стримано, за винятком кількох «відбивок» у «Ділі», а чи «Народній Справі», то «Комар» зумів розв'язати справжні баталії з іншими періодичними виданнями («Діло», «Свобода», «Нова Зоря», «Нові Шляхи» та ін.).

У червні 1933 р. «Діло» й «Свобода» розпочали «газетну війну» проти тикторівських часописів, особливо проти «Комара». «Генеральний» секретар УНДО В. Целевич виступив проти них, звинувачуючи пресу концерну в тенденційності, фальсифікації, деморалізації української молоді. (Мова велася про свято, яке організувала «Українська молодь – Христові»). Назвавши «причиною, яка дезорієнтує молодь і підкопує в її очах авторитет національного провуду, є хаос, який поширює в громадянстві час-

тина української національної преси (тикторівські видання – Л. С.)», В. Целевич визначив позицію «Комара» як «підневільну»: «В житті недержавного народу преса є дуже важною духовою зброєю в боротьбі за соціальне і національне визволення... Дуже небезпечно, коли ця зброя незалежна ні від політичних, ні від громадянських кіл, а залежна тільки і виключно від одної людини, яка пресові видання вважає тільки торговельним підприємством, обрахованим виключно на зиск» [10, с.3].

Гірко зауваживши «Свої своїх не пізнали!» (Юр-Мур [Шкрумеляк Ю.], «Комар» опублікував некролог «здоровому розуму», зачепивши і «шпальти «Свободи», і «кладовище «Діла». «Стареньке «Діло» знову відгукнулося статтею В. Целевича, звинувативши «Комара» у невмінні вести полеміку з «поважними органами». Врешті-решт автор статті зійшов на зовсім непохвальну характеристику («пашквіль» – як назвав би це І. Франко) особи І. Тиктора. Докоряючи Тикторові і «Комару», у розділі «Залежна й незалежна українська преса» цього обсягового матеріалу В. Целевич намагався довести, що «т. зв. незалежна українська національна преса, як називає її Тиктор, залежить не від громадських чи політичних установ, а лишень від особи п. Тиктора, його власних уподобань і ... спричиняє різні потрясіння» [9, с.5]. Самого ж Тиктора було охарактеризовано як «під торговельним оглядом заінтересовану, під політичним оглядом недосвічену, перед ніким не відповідальну людину».

«Діло», виплеснувшись на особу І. Тиктора, обмежилось «роздумами з приводу», не заторкнувши й словом стилю, характеру, засобів сатири «Комара», продемонструвавши таким чином своє скептичне ставлення до змісту сатирично-гумористичного часопису. «Якби був знав небіжчик Гутенберг, на що піде колись друкарська фарба...», іронізував «Комар» з приводу конфліктних статей, опублікованих у національній пресі, в яких автори, забувши про те, якої шкоди завдають «спільній меті», не уникали в'їдливих характеристик для означення діяльності опонентів.

1939 р. у Львові виходило (за архівними даними) 123 періодичних видання, які мали тираж «як на 7 мільйонів українців в Польщі – дуже скромний» [8]. Наклад єдиного сатирично-гумористичного часопису становив 2700 екземплярів, за станом на 01.03.39 р. був значно меншим, ніж у 1933–1937 рр., однак набагато більшим від інших видань, тиражі яких коливалися від 500 до 2000 примірників [7]. Тикторівський концерн фінансував і

видання сатирично-гумористичних календарів, створюваних співробітниками «Комара». Особливо прихильно сприйняли читачі «календар» на 1937 р. з тематичною назвою «Бо війна війною», в якому були зібрані кращі зразки стрілецького гумору. Це була перша українська збірка, присвячена «військовому, зокрема воєнному гумору» січових стрільців, учасників визвольних змагань, чи, як називали їх тоді, «старій війні».

Останнє, 36-те, число «Комара» вийшло в світ 3 вересня 1939 р. Більше на львівських теренах часопис не з'являвся у зв'язку з історично відомими подіями. У 1949 р. Іван Тиктор відновив популярний галицький часопис сатири і гумору, але вже у Вінніпегу (Канада), зазначивши, що у восьмий рік виходу «Комар» продовжуватиме свою програму – віддзеркалюватиме українське життя, але тепер уже у діаспорі.

Саме завдяки «тріумфальному» виходу «Комара» українські читачі мали змогу отримати високоякісну різножанрову сатиру на суспільно-політичне, економічне, культурне життя Галичини. Чимала кількість гумористики (анекдоти, гуморески, іронічні вірші, діатриби, репризи тощо) розважального характеру мала ще й іншу мету – приспати уважність цензорів, що, зрештою, комарівцям добре вдавалося. Характеризуючи видання щодо політичного спрямування у «Wykazu prasy ukraińskiej», львівський прокуратор відзначав, що часопис не перебуває під впливом жодної з партій, і хоча містить «гумор політичний», все ж до влади «ставиться пасивно» [6]. Проте, оволодівши досконало найважливішою для опанування сатиричною зброєю, авторський колектив «Комара» зумів наповнити зміст видання глибокими соціально-політичними текстами критичного напрямку, досконалими за формою, яскравими за стилістикою, оригінальними архітектонічно.

1. Любович У. Чи знаємо Едварда Козака // Наше Життя. 1982. листоп. С. 11. 2. Мандрівка по сусідах // Комар. 1939. Ч. 11. 3. Мох О. Добра преса: Як її поширювати. Львів, 1938. 4. Тарнавський О. Письменник-гуморист Іван Керницький // Альманах УНС на 1985 р. 1984. 5. Триндик Фель. Святочна промова // Комар. 1936. Ч. 1. 6. ЦДІАУ. Ф. 146, оп. 8, спр. 4930. Арк. 35. 7. ЦДІАУ. Ф. 205, оп. 1, спр. 1546. Арк. 1–10. 8. ЦДІАУ. Ф. 384, оп. 1, спр. 6783. Арк. 7. 9. Целевич В. Ті, що вносять хаос в українське життя (Прилюдна відповідь на прилюдні запити) // Діло. 1933. Ч. 162. 10. Целевич В. Треба протиділати // Діло. 1933. Ч. 154.